

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

ПОГОДЖЕНО
на засіданні вченої ради факультету
фізичного виховання
Протокол № 7 від «18» лютого 2020 року

Декан Анатолій ГУРЧАК

Обговорено і затверджено
на засіданні кафедри
теорії і методики фізичного виховання
Протокол № 6 від «16» січня 2020 року

Завідувач кафедри Ольга ШЕВЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ ЦДПУ імені Володимира Винниченка
від «23» 2020 року № 43-У
Голова приймальної комісії

Ректор Олег СЕМЕНЮК

ПРОГРАМА ФАХОВОГО ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ

Фізична підготовка та історія фізичної культури

для осіб, які вступають на II курс
денної/заочної форми навчання

на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста,
або ступеня (рівня) бакалавра, або вищого ступеня (рівня) вищої освіти,
або якщо ступінь бакалавра або вищий ступінь здобувається не менше

одного року та виконується в повному обсязі

індивідуальний навчальний план

для здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

зі спеціальності **014 Середня освіта (Фізична культура)**

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Фахове випробування з фізичної підготовки та історії фізичної культури – форма вступного випробування для вступу на основі здобутого ступеня або освітньо-кваліфікаційного рівня (або такого, що здобувається), яка передбачає перевірку здатності до опанування навчальної програми бакалаврського ступеня вищої освіти на основі здобутих раніше компетентностей.

Програма фахового вступного випробування має комплексний характер і передбачає два складники, кожен з яких реалізується поетапно. *Перший етап* складається з тестових практичних завдань фізичної підготовки. *Другий етап* проводиться у формі письмового повідомлення з теоретичних питань дисципліни «Історія фізичної культури» розроблених фаховою кафедрою університету: теорії і методики фізичного виховання. Питання охоплюють основні віхи історичного розвитку фізичних вправ від первісного суспільства до епохи середньовіччя; другий блок спрямований на розкриття історії становлення фізичної культури від епохи середньовіччя до сучасних тенденцій розвитку фізкультурно-оздоровчого, рекреаційного, міжнародного та олімпійського рухів.

Для осіб з інвалідністю, яким не протипоказано навчання за обраною спеціальністю предметною комісією приймається рішення про коригування програми конкурсу (тестових практичних завдань фізичної підготовки).

Фахове вступне випробування має кваліфікаційний характер та оцінюється за 100 бальною шкалою, при цьому:

а) для проміжного оцінювання використовується шкала: *перший етап* (фізична підготовка) – 60 балів, *другий етап* (письмове повідомлення з теоретичних питань історії фізичної культури) – 40 балів; у підсумку результат фахового вступного випробування вступника обчислюється як сума балів двох етапів програми;

б) підсумкова мінімальна позитивна оцінка складає 60 балів;

в) до екзаменаційної відомості вноситься оцінка 0 до 100 балів.

У випадку, якщо абітурієнт не склав фахове вступне випробування, він втрачає право брати участь у конкурсному відборі за відповідним напрямом підготовки.

Структура екзаменаційного білету *другого етапу* (письмового повідомлення з теоретичних питань історії фізичної культури) складається з двох питань історії становлення та розвитку фізичної культури і спорту протягом існування людського суспільства. Блок питань екзаменаційного білету охоплює основні віхи історичного розвитку фізичних вправ від первісного суспільства до епохи середньовіччя; другий блок – історію становлення фізичної культури від епохи середньовіччя до сучасних тенденцій розвитку фізкультурно-оздоровчого, рекреаційного, міжнародного та олімпійського рухів.

Екзаменаційна оцінка формується на основі 40-бальної накопичувальної системи.

Кількість балів за виконання завдань білету:

- перше питання – 0-20 балів
- друге питання – 0-20 балів

абітурієнт повинен знати:

- означення основних термінів з історії зародження, становлення й розвитку фізичної культури і спорту, фізіологічних законів і процесів, що відбуваються в організмі людини до, під час та після фізичних навантажень;
- основні віхи історичного розвитку фізичних вправ від первісного суспільства до сучасності.

абітурієнт повинен уміти:

- визначати основні тенденції розвитку фізичної культури і спорту в залежності від історичних, політичних, соціально-економічних та демографічних умов суспільства;
- знаходити найбільш цінні форми, методи й засоби фізичного виховання, спорту і рекреації, накопичені людством, та застосовувати їх відповідно з реальною дійсністю на практиці.

На підготовку до відповіді абітурієнту надається **1,5 астрономічні години**.

2. ЗМІСТ ПРОГРАМИ

2.1. I ЕТАП: ПРОГРАМА З ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

ЛЕГКА АТЛЕТИКА

Абітурієнти складають іспит з легкої атлетики, який включає два обов'язкових види (біг 1000 м та метання) і один вид за вибором (біг 100 м або стрибок у довжину з розбігу).

Перед початком іспиту абітурієнт повинен заявити голові предметної комісії вид легкої атлетики за вибором, який він буде складати: біг 100 м або стрибок у довжину з розбігу.

Послідовність іспиту наступна: біг 100 м або стрибок у довжину з розбігу, метання гранати (м'яча), кросовий біг 1000 м.

Згідно правил бігу на 100 м абітурієнту дозволяється зробити один фальстарт, після другого фальстарту він знімається зі змагань і отримує незадовільну оцінку, але до наступного виду випробувань допускається.

Перед початком змагань зі стрибків у довжину з розбігу абітурієнту дозволяється підібрати розбіг і зробити дві розминкові спроби. У залік зараховується кращий результат з трьох офіційних спроб. У випадку виконання стрибка на відмінну оцінку з першої спроби абітурієнт має право відмовитись від подальших спроб.

Після розминки абітурієнти виконують метання гранати (м'яча) з розбігу або з місця. В залік зараховується краща з трьох виконаних офіційних спроб.

ГІМНАСТИКА

Іспит складається з гімнастичного двоборства.

Чоловіча програма включає: три обов'язкових видів – підтягування на високій перекладині, акробатику та вправу на паралельних брусах.

Жіноча програма включає: три обов'язкових видів – згинання і розгинання рук в упорі лежачи на підлозі, акробатику та вправу на різновисоких брусах.

Послідовність виконання вправ визначається головою предметної комісії.

2.2. II ЕТАП: ПИТАННЯ З ІСТОРІЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Характеристика основних дефініцій «Історії фізичної культури і спорту»
2. Характеристика предмету «Історія фізичної культури і спорту»
3. Джерела вивчення і методи дослідження «Історії фізичної культури»
4. Теорії виникнення фізичної культури
5. Природні рухи – як підґрунтя виникнення фізичних вправ
6. Полювання – як передумова виникнення і розвитку фізичних вправ
7. Магічні дії у виникненні фізичних вправ
8. Ініціації як форма зародження фізичних вправ
9. Роль військової підготовки у розвитку фізичних вправ
10. Трудова діяльність та її вплив на виникнення елементів фізичної культури
11. Розвиток фізичної культури у період військової демократії
12. Загальна характеристика зародження фізичних вправ первісного ладу
13. Розвиток фізичної культури у шумерів
14. Розвиток фізичної культури у хетів та персів
15. Розвиток фізичної культури у вавілонян і ассирійців
16. Становлення фізичної культури в Стародавньому Єгипті перших династій
17. Становлення фізичної культури в Стародавньому Єгипті Середнього і Нового царства
18. Характеристика видів одноборств у Стародавній Індії
19. Становлення йоги та медичної системи Аюрведи у Стародавній Індії
20. Ритуальні танці, ігри та кастовий розподіл фізичних вправ у Стародавній Індії
21. Загальна характеристика становлення фізичної культури Стародавнього Китаю.
22. Характеристика ігор з м'ячем у Стародавньому Китаї
23. Вплив різних релігійних течій на розвиток фізичної культури Стародавнього Китаю
24. Характеристика фізичних вправ догрецького періоду
25. Фізична культура Гомерівської Греції
26. Виховання Ахілла як приклад підготовки справжнього громадянина архаїчної Греції
27. Характеристика поняття «гімнастика». Зміст античної гімнастики.
28. Палестрика. Класифікація і характеристика фізичних вправ.
29. Характеристика окремих вправ з палестрики класичного періоду Стародавньої Греції
30. Характеристика афінського виховання

31. Характеристика спартанського виховання
32. Поняття «агоністики» та «атлетики» у Стародавній Греції.
33. Зародження, становлення та занепад Стародавніх Олімпійських ігор
34. Фізичне виховання в Давньому Римі
35. Вплив різних релігій та країн на розвиток фізичної культури у середні віки
36. Характеристика основних вмінь і чеснот середньовічного лицаря
37. Виховання середньовічного лицаря
38. Змагання та ігри феодалів
39. Фізичні вправи сільського населення середньовіччя
40. Фізичні вправи міського населення середньовіччя
41. Фізична культура середньовічної Індії
42. Особливості фізичної культури в середньовічному Китаї.
43. Особливості фізичної культури в середньовічній Японії
44. Фізична культура народів Америки в період доєвропейської колонізації
45. Фізична культура епохи Відродження. Італійське Відродження.
46. Фізична культура Північного Відродження
47. Праці Вітторіно де Фельтре і Франсуа Рабле та їх вклад у розвиток фізичного виховання.
48. Праці Ієроніма Меркуріаліса і Мішеля де Монтеня та їх вклад у розвиток фізичного виховання.
49. Праці Томаса Мора, Томмазо Кампанелла і Річарда Малкастера та їх вклад у розвиток фізичного виховання
50. Праці Яна Амоса Коменського та їх вклад у розвиток фізичного виховання
51. Ідеї Джона Локка щодо виховання джентльмена
52. Характеристика спорту англійських джентльменів
53. Фізична культура епохи Просвітництва
53. Ідеї Жан Жака Руссо щодо виховання молоді
54. Ідеї Іоганна Генріха Песталоцці щодо виховання молоді
55. Роль філантропів у розвитку фізичного виховання
56. Передумови виникнення європейського гімнастичного руху
57. Характеристика німецької гімнастичної системи
58. Характеристика шведської гімнастичної системи
59. Характеристика сокольської гімнастичної системи
60. Розвиток спортивно-ігрового напрямку фізичного виховання в Англії.
61. Розвиток спортивно-ігрового напрямку фізичного виховання в США
62. Збільшення соціальної ролі спорту в розвинених капіталістичних країнах.
63. Система фізичного виховання Жоржа Демені
64. Гімнастика Далькроза та Айседори Дункан
65. Природний метод виховання Жоржа Ебера
66. Характеристика гімнастики Нільса Бука
67. Історія становлення бойскаутського руху
68. Роль релігійних організацій у розвитку фізичної культури в другій половині XIX ст.
69. Характеристика рекреаційної діяльності в другій половині XIX ст.
70. Розвиток міжнародного спортивного руху
71. Історія виникнення національних і міжнародних спілок з видів спорту

72. Процес фемінізації спорту у другій половині XIX ст.
73. Історія зародження олімпійського руху
74. Створення першого міжнародного олімпійського комітету
75. Мілітаризація спорту у Німеччині
76. Фашистські ідеї у розвитку фізичного виховання у Німеччині 30-років XX ст.
77. Розвиток робочого спортивного руху
78. Зародження фізичної культури на теренах сучасної України періоду первісного ладу
79. Витоки фізичної культури у трипільців
80. Витоки фізичної культури у кіммерійців та скіфів
81. Грецька колонізація Причорномор'я та розвиток фізичної культури
82. Фізичне вдосконалення стародавніх слов'ян
83. Витоки народної фізичної культури стародавніх слов'ян
84. Календарні ігри і забави у життя стародавніх слов'ян
85. Фізична підготовка у народному побуті в період Київської Русі
86. Військово-фізична підготовка молоді IX – XIV ст. у Київській Русі
87. Розвиток народних ігор і забав у період Київської Русі
88. Військово-фізична підготовка слов'янських народів та феодальної знаті у період Галицько-Волинської держави
89. Вплив специфічних умов життя на військово-фізичну підготовку козаків.
90. Система фізичного виховання запорізьких козаків.

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ 3.2. І ЕТАП: ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ З ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ (ЛЕГКА АТЛЕТИКА)

Біг 100м, с			Біг 1000 м; хв, с		НОРМАТИВНІ ВИМОГИ									
					Стать		1	2	3	4	5	6	7	8
Ж	Ч		Ж	Ч	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
16,8-16,9	14,9-15,0	1	4,34-4,39	3,54-3,59										
16,6-16,7	14,7-14,8	2	4,28-4,33	3,48-3,53										
16,4-16,5	14,5-14,6	3	4,22-4,27	3,42-3,47										
16,2-16,3	14,3-14,4	4	4,16-4,21	3,36-3,41										
16,0-16,1	14,1-14,2	5	4,10-4,15	3,30-3,35										
15,6-15,9	13,7-14,0	6	4,04-4,09	3,24-3,29										
15,2-15,5	13,3-13,6	7	3,58-4,03	3,18-3,23										
14,8-15,1	12,9-13,2	8	3,52-3,57	3,12-3,17										
14,4-14,7	12,5-12,8	9	3,46-3,51	3,06-3,11										
14,0-14,3	12,1-12,4	10	3,40-3,45	3,00-3,05										

Продовження таблиці

Стрибок у довжину з розбігу, м			Метання		
Ж	Ч		Ж	Ч	
2,90-2,81	3,90-3,81	1	6-5	18-17	1
3,00-2,91	4,00-3,91	2	8-7	20-19	2
3,10-3,01	4,10-4,01	3	10-9	22-21	3
3,20-3,11	4,20-4,11	4	12-11	24-23	4
3,30-3,21	4,30-4,21	5	14-13	26-25	5
3,50-3,31	4,50-4,31	6	18-15	30-27	6
3,70-3,51	4,70-4,51	7	22-19	34-31	7
3,90-3,71	4,90-4,71	8	26-23	38-35	8
4,10-3,91	5,10-4,91	9	30-27	42-39	9
4,30-4,11	5,30-5,11	10	34-31	46-43	10

ГІМНАСТИКА

(ЧОЛОВІКИ)

Акробатика: в.п. – напівприсід, руки назад	Оцінка (кількість балів)
- стрибком перекид уперед в упор присівши	1,5
- стійка на голові і руках	3,0
- опускання в упор присівши	0,5
- встати на праву (ліву), ліву (праву) ногу вперед, руки вгору	0,5
- переворот в сторону у стійку ноги нарізно, руки в сторони, поворот наліво (направо)	3,0
- перекид вперед в упор присівши	1,0
- стрибок угору прогнувшись, руки в сторони	0,5
Паралельні бруси: в.п. – упор на руках	
- розмахування	0,5
- махом вперед підйом в сід, ноги нарізно	3,0
- перехват руками спереду, перекид вперед зігнувшись в сід, ноги нарізно	3,5
- зіскок махом назад	3,0

(ЖІНКИ)

Акробатика: в.п. – основна стійка	Оцінка (кількість балів)
- рівновага на лівій (правій) нозі	1,0
- приставити праву (ліву) ногу, напівприсід, руки назад	0,5
- перекид вперед в упор присівши, ноги схресно	2,0
- поворот кругом в упор присівши	0,5
- перекид назад в упор присівши	2,0
- перекатом назад в положення лежачи на спині – «міст»	2,0
- поворот наліво (направо) в упор присівши	1,5
- стрибок угору прогнувшись, руки угору – в сторони	0,5
Різновисокі бруси: в.п. – основна стійка напроти нижньої жердини	
Оцінка (кількість балів)	
- поштовхом однієї і махом другої переворот в упор на нижню	4,0
- перемах правою (лівою) в упор верхи	1,5
- перехват правою (лівою) у хват зверху за верхню жердину, перемахом вправо (вліво), поворот наліво кругом у вис лежачи ззаду на стегнах	1,5
- поворот у сід на стегні, руки: одна хватом на верхній жердині, друга – в сторону	1,5
- хват рукою за стегном, зіскок з поворотом	1,5

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ З ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ (ГІМНАСТИКА)

НОРМАТИВНІ ВИМОГИ							
Бали Вид багатоборства	1	2	3	4	5	6	
Підтягування (разів)	1	2	3-4	5-6	7-8	9-10	
Згинання і розгинання рук в упорі лежачи на підлозі (разів)	18	19	20	21	22-23	24-25	
	1	2	3	4	5	6	
Бруси	4,6-4,1	5,2-4,7	5,8-5,3	6,4-5,9	7,0-6,5	7,6-7,1	
	1	2	3	4	5	6	
Акробатика	4,6-4,1	5,2-4,7	5,8-5,3	6,4-5,9	7,0-6,5	7,6-7,1	

3.2. II ЕТАП: КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПИСЬМОВОЇ ВІДПОВІДІ З ІСТОРІЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Перше питання

Кількість балів	Характеристика відповіді
15-20	<p>абітурієнт отримує за:</p> <ul style="list-style-type: none"> • глибокі та системні знання історичних подій, явищ у сфері фізичної культури і спорту за період від первісного суспільства до епохи Нового часу; • вміння самостійно набувати знання, визначати тенденції та протиріччя історичних процесів у сфері фізичної культури і спорту за період від первісного суспільства до епохи Нового часу; • знати відомих вітчизняних і зарубіжних відомих діячів та педагогів, у сфері фізичної культури і спорту за період від первісного суспільства до епохи Нового часу; • представлення власних неординарних суджень щодо історичних процесів та явищ у сфері фізичної культури і спорту за період від первісного суспільства до епохи Нового часу; • користування широким арсеналом засобів доказу своєї думки; вирішення складних проблемних завдань; • вміння логічно і творчо викласти матеріал в письмовій формі.
10-14	<p>виставляється, коли абітурієнт:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вільно оперує вивченим матеріалом; • має достатньо повні знання, вільно використовує навчальний матеріал у стандартних ситуаціях; • правильно відтворює логіку історичних подій у сфері фізичної культури і спорту за період від первісного суспільства до епохи Нового часу; • встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; • здатен опрацьовувати матеріал самостійно; • користується додатковими джерелами історичної інформації у сфері фізичної культури і спорту за період від первісного суспільства до епохи Нового часу.
5-9	<p>виставляється в разі, якщо абітурієнт:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає більше половини навчального матеріалу, здатен відтворити його з помилками та неточностями; • орієнтується в хронології зародження, становлення і розвитку фізичної культури і спорту; • підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; • відповіді непослідовні та нелогічні.
0-4	<p>абітурієнт отримує, якщо він:</p> <ul style="list-style-type: none"> • може дати відповідь з кількох простих речень; • здатен відтворити окремі частини теми; • має фрагментарні уявлення про роботу з історичними джерелами у сфері фізичної культури і спорту; • слабо орієнтується в хронології фізкультурно-оздоровчих та спортивних подій; • розрізняє окремі історичні події та явища у сфері фізичної культури і спорту без зв'язку між ними

Друге питання

Кількість балів	Характеристика відповіді
15-20	<p>абітурієнт отримує за:</p> <ul style="list-style-type: none"> • глибокі та системні знання історичних подій, явищ у сфері фізичної культури і спорту за період від Нового часу до сучасності; • уміння самостійно набувати знання, визначати тенденції та протиріччя історичних процесів у сфері фізичної культури і спорту; • знати відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, педагогів, тренерів у сфері фізичної культури і спорту за період від Нового часу до сучасності; • представлення власних неординарних суджень щодо історичних процесів та явищ у сфері фізичної культури і спорту за період від Нового часу до сучасності; • користування широким арсеналом засобів доказу своєї думки; вирішення складних проблемних завдань; • вміння логічно і творчо викласти матеріал в письмовій формі.
10-14	<p>виставляється, коли абітурієнт:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вільно оперує вивченим матеріалом; • має достатньо повні знання, вільно використовує навчальний матеріал у стандартних ситуаціях; • правильно відтворює логіку історичних подій у сфері фізичної культури і спорту за період від Нового часу до сучасності, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; • здатен опрацювати матеріал самостійно; • користується додатковими джерелами історичної інформації у сфері фізичної культури і спорту.
5-9	<p>виставляється в разі, якщо абітурієнт:</p> <ul style="list-style-type: none"> • знає більше половини навчального матеріалу, здатен відтворити його з помилками та неточностями; • орієнтується в хронології зародження, становлення і розвитку фізичної культури і спорту; • підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; • відповіді непослідовні та нелогічні.
0-4	<p>абітурієнт отримує, якщо він:</p> <ul style="list-style-type: none"> • може дати відповідь з кількох простих речень; • здатен відтворити окремі частини теми; • має фрагментарні уявлення про роботу з історичними джерелами у сфері фізичної культури і спорту; • слабо орієнтується в хронології фізкультурно-оздоровчих та спортивних подій за період від Нового часу до сучасності; • розрізняє окремі історичні події та явища у сфері фізичної культури і спорту за період від Нового часу до сучасності без зв'язку між ними

4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО «ІСТОРІЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ»

1. Голощапов Б. Р. История физической культуры и спорта : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Б. Р. Голощапов. – [4-е изд., испр.]. – М. : Издательский центр «Академия», 2007.
2. История физической культуры и спорта : [учебник для ин-тов физ. культ.] / [под ред. В. В. Столбова]. – М. : ФиС, 1983.
3. История физической культуры и спорта : [учебник для техн. физ. культ.] / [под ред. В. В. Столбова]. – [изд. 2-е, доп., перераб.] – М. : ФиС, 1984.
4. Кун Ласло. Всеобщая история физической культуры и спорта / Ласло Кун. – М. : Радуга, 1982.
5. Лисицын П. Ф. Спорт и религиозные организации / П. Ф. Лисицын. – М. : ФиС, 1985.
6. Олилова В. Люди и игры : у истоков современного спорта / В. Олилова. / [пер. с чешск.]. – М. : ФиС, 1985.
7. Пономарев Н. И. Возникновение и первоначальное развитие физического воспитания / Н. И. Пономарев. – М. : ФиС, 1970.
8. Столбов В. В. История физической культуры : [учебник для студ. пед. ин-тов] / В. В. Столбов. – М. : Просвещение, 1989.
9. Столбов В. В. История физической культуры и спорта : [учебник] / В. В. Столбов, Л. А. Финогенова, Н. Ю. Мельникова. / [под. ред. В. В. Столбова]. – М. : ФиС, 2000.